

Examen HAVO 2009

tijdvak 1
maandag 25 mei
13.30 - 16.00 uur

oud programma

economie 1

Bij dit examen hoort een uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit 30 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 58 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Het milieu is wat waard!

Het consumptiegedrag heeft invloed op het milieu. Financiële prikkels – subsidies en belastingen – kunnen het consumptiegedrag en dus het milieu beïnvloeden.

In 2007 bedraagt in een land het gasverbruik van gezinshuishoudens in totaal 20,4 miljard m³. Het waterverbruik van deze gezinshuishoudens bedraagt in 2007 in totaal 1,2 miljard m³. Een econoom heeft het verband tussen de prijs van gas en water en de vraag naar gas en water in dit land onderzocht. De prijselasticiteit van de vraag naar gas blijkt –0,4 te zijn en die van de vraag naar water –0,07.

Politieke partij A doet het voorstel subsidie te geven op apparaten die zuinig zijn met gas en water zodat gezinshuishoudens overstappen op die zuinige apparaten. Politieke partij B stelt dat het verbruik van gas en water door zo'n subsidie niet hoeft af te nemen, ook niet als gezinshuishoudens massaal overstappen op zuinige apparaten. Partij B wil daarom een milieubelasting invoeren waardoor in 2008 de prijs van gas 25% en de prijs van water 50% hoger zal zijn dan in 2007.

- 2p **1** Geef een verklaring voor het feit dat het verbruik van gas en water niet hoeft af te nemen terwijl gezinshuishoudens massaal overstappen op zuinige apparaten.

Gegeven zijn de onderstaande uitspraken over dit land.

- 1 De vraag naar water is prijselastischer dan de vraag naar gas.
- 2 Als de prijs van water stijgt, gaan de gezinshuishoudens minder water verbruiken.
- 3 Als de prijs van water stijgt, gaan de gezinshuishoudens een groter bedrag aan water uitgeven.

- 2p **2** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Stel dat de milieubelasting volgens het voorstel van partij B wordt ingevoerd en dat de gasprijs in dit land in 2008 daardoor € 0,50 per m³ wordt.

- 2p **3** Bereken het totale bedrag dat de gezinshuishoudens in dit land in 2008 aan gas uitgeven.

Opgave 2

uit een krant:

Laagconjunctuur ligt op de loer

De Europese Unie (EU) dreigt in een laagconjunctuur terecht te komen. De kredietverlening in de EU staat op een zeer laag pitje en de werkloosheid wordt snel groter. De Europese Centrale Bank (ECB) laat weten dat daardoor de kans op deflatie in de EU toeneemt.

Sommige politici vragen hun regering begrotingsmaatregelen te nemen om die ontwikkeling tegen te gaan. Economen waarschuwen daar voorzichtig mee om te gaan. Zij wijzen op het feit dat het te verwachten rentebeleid van de ECB zal leiden tot een daling van de koers van de euro zodat de gevraagde begrotingsmaatregelen volgens hen overbodig zijn.

Hieronder staan enkele economische verschijnselen.

- 1 De kredietverlening neemt af.
- 2 De productie neemt af.
- 3 De productiecapaciteit raakt onderbezet.
- 4 De bestedingen nemen af.
- 5 Er ontstaat deflatie.

- 1p **4** Zet deze verschijnselen in de volgorde die het ontstaan van deflatie het best beschrijft. Begin met verschijnsel 1 en eindig met verschijnsel 5.

De politici willen dat hun regering de belastingen ...(1)... en de overheidsuitgaven ...(2)....

- 2p **5** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

bij (1) verhoogt / verlaagt

bij (2) verhoogt / verlaagt

- 2p **6** Zal de ECB in de gegeven conjuncturele situatie overwegen de rente te verhogen of te verlagen? Verklaar het antwoord.

- 2p **7** Leg uit dat een dalende koers van de euro de gevraagde begrotingsmaatregelen overbodig kan maken.

Opgave 3

uit een krant:

Nederland, land van multinationals

Nederland huisvest veel multinationals en dat is niet toevallig. Een groot deel van de Nederlandse productie wordt in het buitenland verkocht. Sommige producten kunnen niet in ons land gemaakt worden of het is te duur om ze hier te maken. Daarom komen veel producten die door Nederlanders gekocht worden, uit het buitenland. Nederlandse bedrijven ondervinden in binnen- en buitenland stevige concurrentie van buitenlandse bedrijven. Het valt niet mee om de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven voldoende sterk te houden. Bedrijven moeten natuurlijk een goed product leveren tegen een scherpe prijs. Maar zelfs als dat lukt, liggen er talloze gevaren op de loer en moet Nederland er voor waken dat een goede concurrentiepositie niet verloren gaat.

1p **8** Wat wordt bedoeld met een multinational? Kies een van de onderstaande antwoorden.

- 1 een onderneming die grondstoffen uit veel landen importeert
- 2 een onderneming die mensen van veel nationaliteiten werk geeft
- 3 een onderneming die producten naar veel landen exporteert
- 4 een onderneming die vestigingen heeft in verschillende landen

De tekst gaat onder andere over de export en de import door Nederlandse bedrijven.

2p **9** Citeer de zin waarmee de export en de zin waarmee de import door Nederlandse bedrijven wordt bedoeld. Geef aan welke zin bij de export en welke bij de import hoort.

Een van de gevaren voor de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven is de koers van de euro.

2p **10** Komt de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven in gevaar door een daling of door een stijging van de koers van de euro? Verklaar het antwoord.

Hieronder staan enkele economische ontwikkelingen die invloed hebben op de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven.

- 1 De arbeidskosten stijgen in Nederland sneller dan in het buitenland.
- 2 De inflatie is in Nederland gedaald tot onder de gemiddelde inflatie in Europa.
- 3 De investeringen in infrastructuur zijn in Nederland de afgelopen jaren afgenomen.
- 4 De scholingsgraad van de beroepsbevolking blijft in Nederland achter bij die in Amerika.
- 5 De vennootschapsbelasting is in Nederland enkele keren verlaagd.

2p **11** Door welke ontwikkeling(en) wordt de internationale concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven sterker?

Opgave 4

Leuke dingen voor de mensen

In een land heeft de overheid door minder gunstige economische omstandigheden jarenlang bezuinigd op haar uitgaven. Het gaat nu weer beter met de economie en om de kwaliteit van de overheidsdiensten te handhaven, vindt de regering het hoog tijd om de ambtenarensalarissen te verhogen. Ook probeert de regering studeren aantrekkelijker te maken door de studiefinanciering te verhogen. Door deze maatregelen stijgt weliswaar het financieringstekort maar dat wordt door de regering voor lief genomen. Sommige economen merken op dat dit beleid invloed zal hebben op het economisch herstel.

Van dit land zijn over 2008 de onderstaande gegevens bekend.

	€ (miljard)	% (nationaal product)
financieringstekort	10	5
staatsschuld (31 december 2008)		120
aflossing staatsschuld	8	
rente staatsschuld	16	
ambtenarensalarissen	50	
studiefinanciering	30	

- 1p **12** Welk gegeven in de tabel behoort tot de overheidsconsumptie?
- 2p **13** Is in dit land in 2008 het begrotingstekort groter dan, kleiner dan of gelijk aan het financieringstekort? Verklaar het antwoord.
- 2p **14** Bereken de staatsschuld in dit land per 31 december 2008.

De bedoelde economen wijzen erop dat een stijgend financieringstekort leidt tot een ...(1)... van de overheid op de vermogensmarkt waardoor de rente ...(2)... kan worden. De financieringslasten van de bedrijven kunnen daardoor ...(3)... zodat de bedrijfsinvesteringen worden ...(4)..., hetgeen kan leiden tot een ...(5)... van het economisch herstel.

- 2p **15** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?
- bij (1) groter aanbod / grotere vraag
bij (2) hoger / lager
bij (3) dalen / stijgen
bij (4) afgeremd / gestimuleerd
bij (5) versnelling / vertraging

Opgave 5

Meer werk door minder wig

Met het oog op de ontwikkeling van de werkgelegenheid mogen van de regering de loonkosten per eenheid product in ons land niet te sterk stijgen. De regering kan dat onder andere op de volgende manieren bevorderen:

- ze neemt zelf maatregelen ter verkleining van de wig;
- ze stimuleert bedrijven tot het doen van diepte-investeringen.

Mevrouw Hellings kreeg van haar werkgever het onderstaande loonoverzicht. Op het loonoverzicht is niet vermeld dat de werkgever maandelijks zelf ook nog een bedrag van € 840 aan sociale premies voor mevrouw Hellings moet betalen.

bruto maandloon			€ 2.465
inhoudingen:	loonheffing	€ 488	
	sociale premies	<u>€ 263</u>	
			<u>€ 751</u>
netto maandloon			€ 1.714

- 2p 16 Hoe groot is in het geval van mevrouw Hellings het bedrag van de wig? Kies een van de onderstaande antwoorden.
- € 751
 - € 840
 - € 874
 - € 1.103
 - € 1.591

Een verkleining van de wig kan leiden tot een daling van zowel de conjunctuurwerkloosheid als de structuurwerkloosheid. Hieronder staan in willekeurige volgorde enkele economische verschijnselen.

- De consumptieve bestedingen stijgen.
- De arbeidskosten dalen.
- De besteedbare inkomens stijgen.
- De breedte-investeringen stijgen.

- 2p 17 Welk verschijnsel moet in het onderstaande schema bij (a), (b), (c) en (d) worden ingevuld om twee correcte economische redeneringen te krijgen?

Het beleid gericht op stimulering van diepte-investeringen lijkt op het eerste gezicht in strijd met het doel de werkloosheid terug te dringen.

- 2p **18** Leg uit hoe diepte-investeringen kunnen bijdragen aan een daling van de werkloosheid.

Opgave 6

Popartiesten willen lagere btw

Meer dan duizend popartiesten hebben een petitie ondertekend tegen de toepassing van het hoge btw-tarief op cd's. Onlangs werd de petitie aangeboden aan de Europese Commissie in Brussel. De handtekeningactie was een initiatief van de branchevereniging van de internationale muziekindustrie. In Nederland geldt voor cd's het hoge btw-tarief van 19%. Boeken met songteksten daarentegen vallen onder het lage tarief van 6%. Dit tarief is onder andere ingesteld om culturele uitingen te ontzien. Onderzoek toonde aan dat ieder procent prijsdaling van de verkoopprijs van cd's leidt tot stijging van de afzet met meer dan 1%. De consumentenprijs van een cd bedraagt in Nederland gemiddeld € 19,90.

De btw op cd's is een ...(1)... belasting. Songtekstboeken worden door de overheid blijkbaar gezien als een ...(2)....

- 2p **19** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen.

bij (1) directe / indirecte

bij (2) bemoeigoed / collectief goed

De Nederlandse overheid wijst een btw-verlaging voor cd's af, omdat volgens de opvatting van het Ministerie van Financiën de btw-opbrengst uit cd-verkopen daardoor zal afnemen.

- 2p **20** Bereken hoeveel het btw-bedrag op een cd gemiddeld daalt bij een verlaging van het btw-tarief van 19% naar 6%.

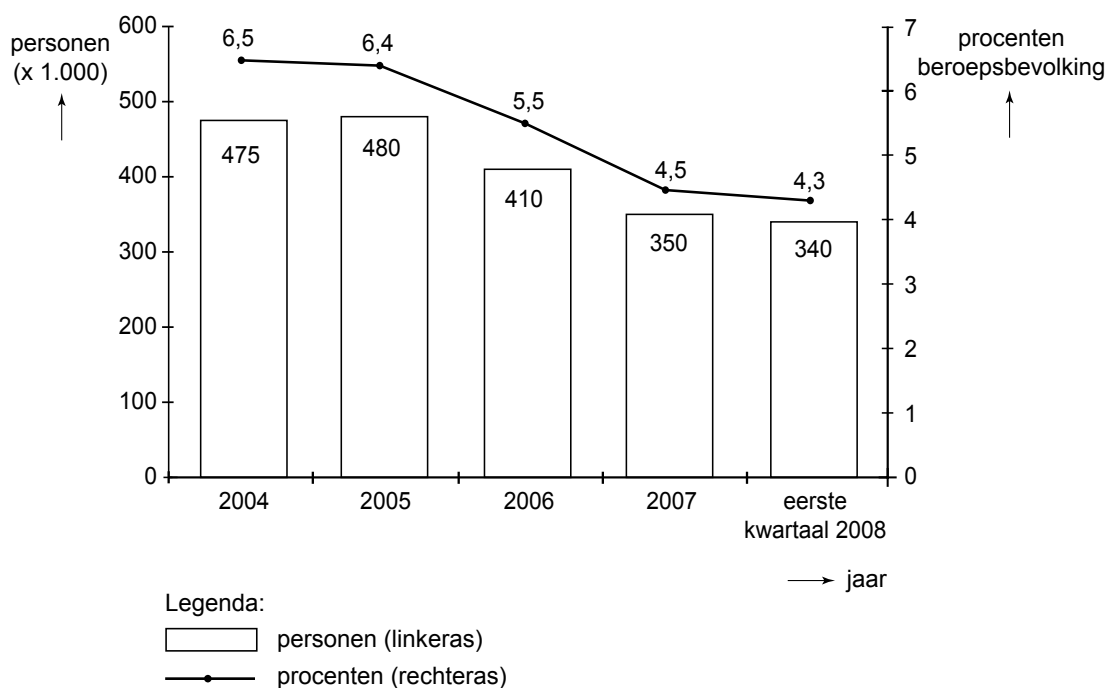
- 2p **21** Onder welke voorwaarde leidt de btw-verlaging tot een lagere btw-opbrengst voor de overheid?

Opgave 7

Wordt de arbeidsmarkt te krap?

In 2006 en 2007 was er in Nederland sprake van een sterke groei van het nationale product. Dat kwam volgens het Centraal Plan Bureau (CPB) door de hogere koopkracht van gezinnen, de groeiende export en de toegenomen aanschaf van kapitaalgoederen door bedrijven. De vraag naar arbeid steeg in 2006 en 2007 aanzienlijk sneller dan de beroepsbevolking. De werkloosheid nam in snel tempo af (zie figuur: 2008 heeft betrekking op het eerste kwartaal). Gevreesd werd dat er zo veel spanning op de arbeidsmarkt zou ontstaan dat de Nederlandse concurrentiepositie ernstig zou verslechteren. Een econoom stelde in dat verband: 'Het is dringend noodzakelijk dat de arbeidsmarkt van Nederland opengesteld wordt voor werknemers uit de nieuwe lidstaten van de Europese Unie (EU)'.

geregistreerde werkloosheid

De cijfers in de figuur zijn niet gecorrigeerd voor het seizoen. Seizoeninvloeden hebben in het eerste kwartaal van een jaar altijd een negatieve invloed op de vraag naar arbeid. Stel dat het werkloosheidscijfer van het eerste kwartaal van 2008 wordt aangepast voor seizoeninvloeden.

- 2p 22 Wordt door die aanpassing de staaf voor het eerste kwartaal van 2008 langer, korter of blijft die gelijk? Verklaar het antwoord.

Hieronder staan de economische bestedingscategorieën.

- particuliere consumptie
- particuliere investeringen
- overheidsbestedingen
- uitvoer
- invoer

2p **23** Welke bestedingscategorie(ën) heeft (hebben) volgens het CPB bijgedragen aan de groei van de Nederlandse economie in 2006-2007?

In 2006 bedroeg de beroepsbevolking in Nederland 7.454.545 personen.

2p **24** Bereken de omvang van de beroepsbevolking in Nederland in 2007.

2p **25** Leg uit dat het openstellen van de Nederlandse arbeidsmarkt voor buitenlandse werknemers de concurrentiepositie van Nederland veilig kan stellen.

Opgave 8

Kopers en verkopers op de kopermarkt

Koper is een belangrijk metaal doordat het diverse industriële toepassingen kent. Een verandering van de koperprijs kan voor een groot aantal bedrijven ingrijpende gevolgen hebben. Een stabiele kopermarkt zou voor die bedrijven dan ook wenselijk zijn. In de praktijk schommelt de koperprijs echter en dat zorgt voor veel onzekerheid.

De prijs van koper komt tot stand op basis van vraag en aanbod. Op een bepaald moment zijn van de kopermarkt de volgende gegevens bekend (één ton = 1.000 kilogram).

prijs (€ per ton)	vraag (tonnen)	aanbod (tonnen)
180	100.000	40.000
220	80.000	60.000
260	60.000	80.000
300	40.000	100.000

2p **26** Is in de tekst het begrip markt in concrete of in abstracte zin gebruikt? Verklaar het antwoord.

2p **27** Teken in de uitwerkbijlage de vraag- en aanbodlijn en geef met een stippellijn aan welke prijs tot stand komt.

Op de uitwerkbijlage staat een tabel. Daarin staan enkele ontwikkelingen die de kopermarkt beïnvloeden.

3p **28** Vul die tabel in.

Stel dat marktpartijen en overheden overeengekomen zijn dat de koperprijs per ton koper maximaal € 260 en minimaal € 220 mag zijn. Om dit doel te bereiken, is er een buffervoorraad van koper aangelegd. Op een gegeven moment dreigt de koperprijs door marktontwikkelingen boven de € 260 per ton te komen.

2p **29** Zal in die situatie de buffervoorraad toenemen of afnemen? Verklaar het antwoord.

Opgave 9

Conjunctuur in de krant

Een havo-5 groep krijgt in de economieles de opdracht krantenartikelen te verzamelen met informatie over de conjuncturele situatie in Nederland. Die opdracht levert onder andere de onderstaande krantenkoppen op.

kop 1
Bedrijfsleven schrapt 40.000 banen

kop 2
Import van Nederland stijgt laatste maand sterk

kop 3
Vertrouwen Nederlandse consument in economie neemt toe

kop 4
Export Nederlandse bedrijven in de lift

kop 5
Nederlandse bedrijven zien hun voorraden snel groeien

kop 6
Vraag naar arbeid in Nederland neemt toe

- 2p 30 Welke krantenkop kan / krantenkoppen kunnen er op duiden dat de Nederlandse conjunctuur aan het verbeteren is?